

»Lille Almstok« – førhen meget større – delt op i mindst 4 gårde. I 15-1600 tallet bolig for delefoged. Ligger i Vorbasse sogn, lidt vest for »St. Almstok« (Randbøl sogn) v. vej mod Skjoldbjerg. Lidt nærmere St. Almstok lå til 1325 (evt. til 1350) Almstok Kirke – måske oprindelig gårdkirke til St. Almstok.

En landsbysmed

Af Jens Sigurd Thomsen

Op gennem Midtjylland løber den gamle alvej, studevej, hærvej. Her kom fremmede hære. Her kom vel også pesten i 1350 og 1660, og hver gang er det gået hårdt ud over de åbne midtjyske egne, hvor det er småt med skjulesteder. Det er velkendt, at disse egne i perioder har været øde og næsten folketomme, og at en række kirker forfaldt og forsvandt.

Det er vel også gået sådan, at gamle skel er glemt, eller nye herrer har trukket skel efter

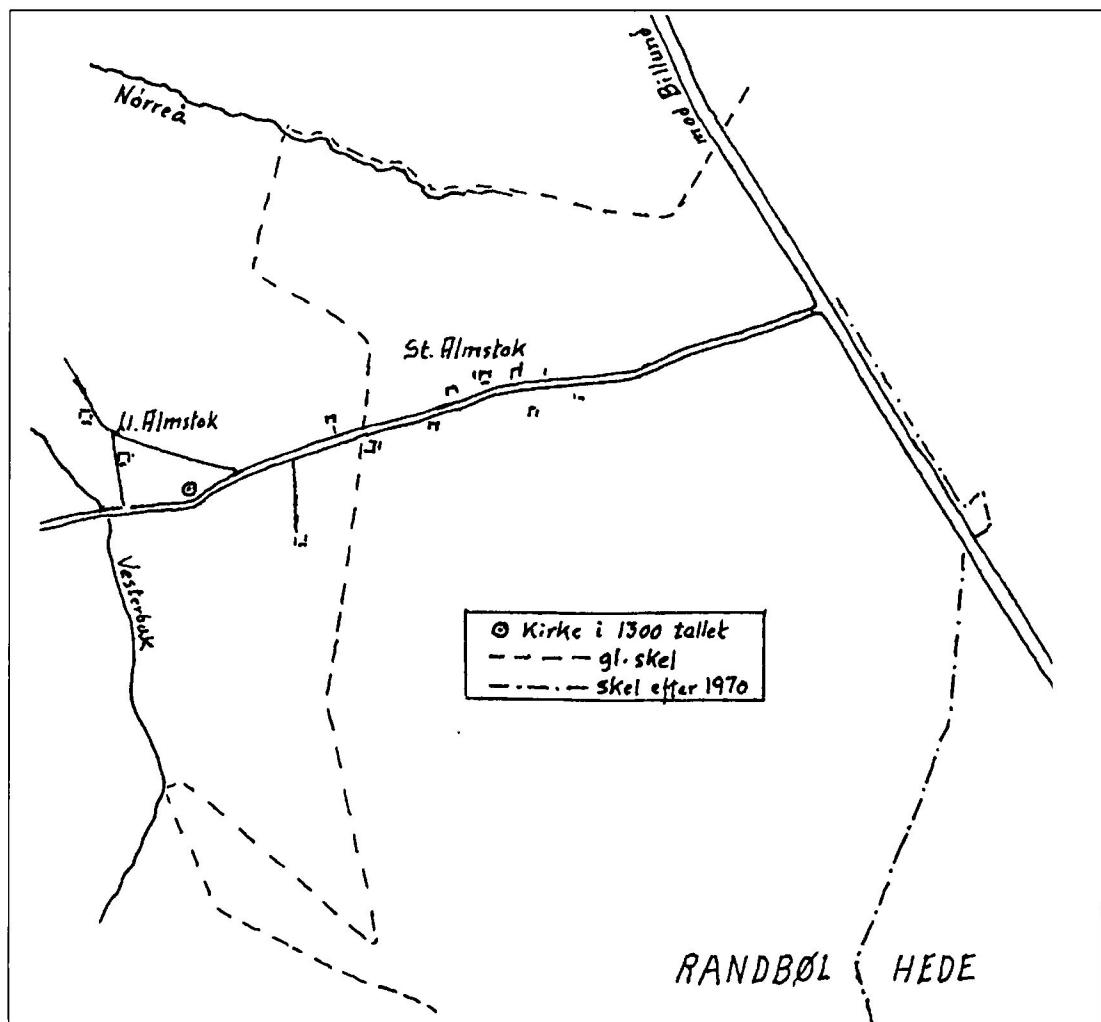
behag og ikke efter naturlige grænser. Det kan være tilfældet i Almstok, som gennem lang tid har været delt mellem St. Almstok i Randbøl sogn, Tørrild herred, og Ll. Almstok i Vorbasse sogn, Slaugs herred. Øst for skellet lå de fleste af gårdene samlet, men lige vest for skellet – altså i et andet sogn, herred, amt – lå til midt i 1300 tallet Almstok kirke, også kaldet Røde kirke, og lige nordvest for kirken lå, og ligger, en dengang noget større gård, Lille Almstok, hvis beboer i lang tid

beklædte embedet som delefoged med visse dertil hørende pligter og rettigheder.

Endnu midt i 1700-tallet berettes det, at beboerne godt vidste, at der havde været en kirke, og at kirkegården da endnu kunne erkendes.

Stednavne, kirken og skellets ejendommelige forløb netop her tyder på, at skellet ikke

er oprindelig, men er trukket tværs igennem en gammel - øde - landsby. Det kan magthavere gøre men gamle vaner i en bondebefolkning er svære at komme til livs. I 1785-86, da St. Almstok blev udskiftet af fællesskabet, da fordelte man byens marker vestfra først til nr. 1, Ll. Almstok, i Vorbasse sogn, og derefter til nr. 2, 3, 4, 5 og 6 i St. Almstok, i Randbøl

sogn. Det tyder faktisk på en meget gammel forbindelse, som trivedes udmærket på trods af evt. mærkelige skel, og der er flere ting, der peger i den retning, peger vestpå.

Efter krige og udplyndringer i 1600 tallet var flere sogne næsten øde. Det var nødvendigt for godsejerne at få nye folk til at få gårdene bygget op og i drift, så der kunne svares skatter og landgilde. Endnu i 1698 hed det, at det nære Rygbjerg var helt øde af udplyndring og sandflugt – *»dog har Peder Find sat en jordhytte«!* Lindeballe sogn fik efter sigende helt ny befolkning fra Thy, og det kalder et enkelt notat frem om netop Almstok. I Slaugs herreds tingbog 1662 nævnes en arvesag fra St. Almstok (som jo ellers lå i Tørrild herred!). Her nævnes arvinger efter Oluf Christens hustru, Karen Laursdatter, *»som døde i Thy«*. Hendes brøder boede i Sønderby i Grindsted sogn. Blandt arvingerne er en svigersøn, Mads Bundesen, i gård nr. 2 i Almstok, en søn, Christen Olufsen, og en datter, Beret Olufsdatter, som blev gift med Peder Hansen – antagelig søn af Hans Giødesen i gård nr. 1. I det hele ser det ud til, at Almstok næsten straks efter 1660 er fuldt besat – vel i nogen grad med folk udefra.

I matriklen 1664 nævnes 3 gårde i St. Almstok, hver med 2 fæstere. Vi vil alene se på nr. 1, fordi der her er tale om en interessant og meget usædvanlig udvikling. Gården hørte under Engelsholm, der tilhørte den rige Brahe slægt fra Hvedholm på Fyn. Her i nr. 1 sad altså efter 1664 to svogre som fæstere. Gården havde samlet hartkorn 5 tdr. 3 skpr. efter gl. matrikel. Det er ikke meget til en helgård, men vi må erindre, at vi på en egn med *»skarp hedejord«* eller *»grå sand og lidet muld«*. Areal var der sikkert nok af – mest hede.

Omkring 1690 afløstes de to svogre af hver

en datter og svigersøn, først Karen Pedersdatter gift med Peder Jensen og så Karen Christensdatter gift med Anders Lassen. Ved *»ny«* matrikel 1688 ændredes hartkornet lidt. Gården nævnes da med de to svogre Chr. Olufsen og Peder Hansen som fæstere.

I Engelsholms jordebog 1730 er de to svigersønner og deres respektive sønner kommet til.

1730 Almstok nr. 1:

1. Anders Lassen og (søn) Christen Andersen, htk. 2-3-1-2.

2. Peder Jensen og (søn) Hans Pedersen, htk. 2-2-1-1.

1733 anføres fæstebrev til Chr. Andersen:

»29.2.1733 fæste til Chr. Andersen Smed en halvgård i Almstok efter faderen, htk. 2-2-3-1½ (præcis halvdelen), landgilde og arbejdspenge 4 rdl. 4 mark, 5 skilling, samt årlig bjærgge hø af Vejle Kjær, slet og hjemkørsel lige med en anden gård«. (Fra 1739 Jep Jensen i Grene Krog).

Chr. Andersen var altså tillige smed, men der var også en smed i Grene Krog, en i Plousslund og flere på egnen, så arbejdet som landsbysmed har næppe været særlig indbringende.

I 1733 er Chr. Andersen Smed 32 år, og han bliver da gift med Chr. Pedersens 22 årige datter Anne fra Houborg i Lindknud sogn. Om det ægteskab fik nogen indflydelse på hans økonomi er ikke let at se. I hvert fald går der en lille halv snes år, hvor han *»samler kræfter«* eller finder sin plads, men så begynder der en højst ejendommelig udvikling i den lille landsby ude på den øde barske hede.

I 1742 køber Chr. Smed af Claus Schwitser på Juelingsholm to steder (gårde) i Trøllund af htk. 3-1-1-0 for 120 rdl., og 1743 køber han af Hr. Jens Poulsen i Heinsvig en halvgård i Heinsvig af htk. 1-1-1-2 for 40 rdl. Selv er han

altså stadig fæster under Engelsholm, men i 1746 køber han af etatsråd de Lichtenberg på Engelsholm sin egen og naboens fæstegård i Almstok af samlet htk. 4-5-3-0 for 133 rdl. 2 mark.

Chr. Smed var nu selvejer med bl.a. sin nabo og nære slægtning som fæster og med samlet fæstegods på htk. 6-5-0-0, hvorfra han fik fast årlig landgilde, og måske har naboen passet begge halvgårdes drift, så Chr. Smed kunne koncentrere sig om mere udadvendt virksomhed.

I 1747 købte Chr. Smed af præsten i Hvesel-Givskud en gård i Elkjær, Grene sogn, af htk. 1-5-3-2 for 60 rdl. Så var der pause nogle år.

I 1756 køber Chr. Smed sammen med sognefoged Chr. Nielsen i Plouslund af Anders Nielsen, Donneruplund, en gård i Vorbasse sogn og by af htk. 3-3-0-2 og betaler for sin halvdel 80 rdl. 3 mark. I 1759 udsteder Chr. Pedersen af Bøvl en panteobligation til Chr. Smed for lån på 93 rdl. Chr. Smed havde en nyttig kontakt til beboeren i krogården i Randbøl lige over for kirken med den store alvej, hærvejen, imellem. Det var vel ikke en kgl. privilegeret kro, men kromanden havde »ret til at skænke et glas øl«, og der er ingen tvivl om, at kroen var et mødested for mange, der kom ad den store vej. Kromanden hed Povl Roersen og var fra Bindeballe, men familien kom ude fra Bramminge egnen eller længere sydvest fra.

I 1761 købte Chr. Smed og Povl Roersen i fællesskab en gård i V. Bork syd for Ringkøbing fjord af htk. 5-1-2-1, og Chr. Smed betalte for sin del 173 rdl. 2 mark. Også i 1761 købte Chr. Smed af Thomas Chr. Nielsen i Grindsted en gård i Ud i Ansager sogn af htk. 2-7-1-0 for 133 rdl. 2 mark. Endelig købte Chr. Smed i 1762 af Jacob Aalbech på Gru-

besholm en halvgård i Morsbøl, Grindsted sogn, af htk. 1-6-3-1 for 162 rdl.

Christen Andersen Smed var nu ejer af et antal gårde med tilsammen knap 20 tdr. hartkorn og med et betragteligt årligt udbytte i form af landgilde. Helt naturligt må man spørge: Hvor fik den landsbysmed penge fra til en sådan aktivitet? – på en tid, hvor de allerfleste stadig var fæstebønder og økonomisk meget afhængige af de forskellige godsejere. Selv var han jo også begyndt som fæster. Der må være en forklaring. Det er der også. Den 12. maj 1764 døde Chr. Andersen Smed og hustru Anne Christensdatter »nogle timer efter hverandre«, og en måned efter var der skifte efter dem.

Da Chr. Smed var selvejer, så var Hans excellence, højædle og velbårne Hr. geheimeråd og amtmand von Bülow i Fredericia rette skifteforvalter, men der er jo langt fra det milde smilende Lille Bælt helt østligst til den barske hedeegn allervestligst i amtet, så efter Hans Excellences skriftlige begæring påtog præsten i Grindsted, Claus Haagen, sig hvervet. Til vidner og vurderingsmænd i et bo, der måtte skønnes at være noget vidtløftig, udvalgte han sognefoged Christen Nielsen i Plouslund og sognefoged Mads Hansen Munk i Frederikshaab (Rygbjerg).

Bemærk, at to af de tre, der skulle forestå skiftet, er fra Slaugs herred – altså ikke Tørrild herred, hvor gården ellers lå – og den tredje, Mads Hansen Munk, var oprindelig fra Knurborg i Vorbasse sogn. Bemærk også både i det forrige og senere, at Chr. Smed havde handlet i et særdeles stort område både mod øst og vest, men fortjenesten blev hele tiden omsat vestpå. Her var han kendt, havde gode forbindelser og følte sig hjemme.

De afdøde efterlod sig fem børn og livsarvinger nemlig:

Kirsten Christensdatter, gift med Michel Nielsen i Skjoldbjerg, død, efterladt en datter, Johanne, formynder faderen Michel Jensen, tilstede.

Maren Christensdatter, 26 år, formynder morbroder Peder Christensen af Houborg, Lindknud, tilstede.

Christen Christensen, 25 år, sin egen værge.

Karen Christensdatter, 20 år, formynder afg. Chr. Andersens helbroder Lars Andersen i Hinnum, Grindsted sogn, tilstede.

Maren Christensdatter den yngre, formynder broderen Chr. Christensen, tilstede.

Der var i boet en del tøj, sengetøj, indbo, sølvskeer, sølvbægere, et stueur, 3-4 beslagne egekister, som tilhørte børnene, flere brygkedler og messingkedler. Der var en god besætning: 2 gode sorte heste, 5 stude, 4 køer, 1 kvie, 2 kalve, 25 får, 12 lam, 2 svin, 3 bister, 4 vogne, plov og harve.

Der var en del udestående fordringer. Ligesom flere andre fæstere, så skyldte naboen i gården, Hans Pedersen nu sønnen Jens Hansen, sidste års landgilde 3 rdl. 2 mark. Endelig var der »i et hængeskab i østerstuen« de mange skøder og panteobligationer.

I smedien fandtes 50 stk. høleer »afsmedede og afslibede« vurderet til 25 rdl. Ved gennemgang af smederegnskabsbogen fandtes en del restancer, og sønne, som efter alles mening skulle overtage gården, blev bedt om at søge disse restancer inddrevet, så boet kunne gøres op.

Skiftet blev udsat, men sønnen tog ud for at inddrive restancer. Det blev en lang rejse. Det fremgår, at der var solgt høleer og skæreknive (til hakkelse) over store dele af både Vejle og Ribe amter. Bl.a. nævnes fra denne rejse Assendrup, Engum, Sindbjerg, Horsens by m.m.

Ved de endelig opgørelse sættes boets indtægt til over 1300 rdl. Hver af døtrene fik en søsterlod på ca. 190 rdl. – altså mere end en almindelig gård på egnen, alt iberegnet, var sat til.

Sønnen fik en broderlod på godt 378 rdl., idet han fik:

Faderens gård + naboens gård (rdl.mark,skill)	for 133-2-0	htk. 4-5-3-0
en gård i Elkjær,		
Grene sogn	for 60-0-0	htk. 1-5-3-2
en gård i Heinsvig	for 40-0-0	htk. 1-1-1-2
usikkert tilgodehav. af gård i Morsbøl (for afrunding)	for 9-0-5	
af boets effekter (incl. smedeværkt.)	for 2-0-0	
	for 134-1-3	

I alt for 378-3-8 htk. 7-5-0-2

Øvrige gårde og effekter fordeltes til de fire søstre.

Det fremgår klart, at Chr. Andersen Smed har skaffet sig de store indtægter ved at smede og forhandle høleer og skæreknive og mulig andet og tillige, at han har haft kunder i et endog meget stort område. Det rejser så to spørgsmål: Hvordan har denne landsbysmed kunnet konkurrere med f.eks. fabrikken i Haraldskjær, der netop på samme tid havde en åbenbart ganske stor produktion af netop høleer og nok havde en vis monopolagtig stilling med hensyn til afsætning, og hvordan har Chr. Smed kunnet skaffe jern i tilstrækkelig mængde og af den rette kvalitet til en sådan produktion?

Ranbøl kro ved hærvejen? – næppe, selv om alt kan tænkes at komme ad den gamle alvej. Andre kilder nævner jern fra Holland og Norge, men hvordan? Almstok ligger midt inde i landet, fjernt og upåagtet, hvad der nok

»Lindegaard«, matr. nr. 3, St. Almstok.

på andre måder kunne være en fordel, men jernet skulle jo altså hentes.

Måske har der fra Hjerting ved Vestkysten været forbindelse til Holland. Herude havde Roersen familien gode forbindelser, og Chr. Smed er jo altså også selv kommet langt omkring. I hvert fald har han haft en ganske stor eller meget stor produktion af gode håndsmedede høleer og skæreknive. Måske har han foruden sønnen også haft fremmede til hjælp. Der nævnes sengetøj til »folkene«.

Sønnen, Christen Christensen, var også smed, men drev det ikke så vidt som faderen. Beboeren i nabohalvgården, Jens Hansen, blev gift med en pige fra Vandel. De fik et par børn. Så døde Jens Hansen ret ung, og enken blev trolovet med Henrik Jensen fra Plousslund, som døde før brylluppet, og enken blev så gift med Peder Sørensen fra Billund, som hen i 1780'erne købte sin halvgård af Chr. Christensen Smed for samme pris, som Chr. Andersen i sin tid havde købt den samlede gård for. Ved salget beholdt Chr. Christensen htk. 2-3-1-2, mens Peder Sørensen fik htk. 2-2-1-1 svarede til fordelingen i 1688 og 1730erne.

I 1802 blev Chr. Christensen Smeds datter gift med Søren Iversen fra Fitting, som overtog gården, men i 1811 solgte han den til Mads Christensen, som igen solgte den til Anders Pedersen Daugaard, i hvis efterslægt den – mig bekendt – endnu er. Det er nuv. matr. nr. 3 »Lindegaard«.

Efter at gårdene i Almstok var købt til selveje, blev der handlet ret meget med dem, og senere udflytninger udstykninger har ændret billedet en del. Også Jens Hansens/Peder Sørensens gård er handlet en del. Det er matr. nr. 1 »Dalgaard«, men begge de to gårde, der oprindeligt hørte sammen som gl. nr. 1, ligger stadig, efter skiftende tiders ombygninger, nogenlunde på deres gamle plads midt i Almstok by.

En søn af Jens Hansen, Jess Jensen, nævnes 1801 i gården matr. nr. 6, som en tid havde bygninger mellem de to oprindeligt sammenhørende gårde, matr. nr. 1 og nr. 3. Kan det tænkes, at Jess har fået lidt af toften til nr. 1 til byggeplads? Det er blot en tanke. Endnu 1834 nævnes Jess Jensen med familie i et hus i byen. Der var flere børn efter ham, så måske er denne gamle slægt endnu på egnen.

Hvor lå smedien? Ja, i brandtaksation 1795, hvor Chr. Christensens gård beskrives som en firlænget stråttækt bindingsværksgård, da omtales også et »gården tilhørende teglhængt smedehus på tre fag beliggende syd for gården« – mon på den anden side af vejen gennem byen?

Hammerslagene fra den flittige smed er forlængst forstummet, men der var engang, da en Almstok høle var kendt og respekteret og handlet bogstavelig fra kyst til kyst tværs over det sydlige Jylland – en imponerende aktivitet af en ganske almindelig landsbysmed.

Kilder

- Koldinghus Lens jordebog 1634, 1641, 1653.
Koldinghus amts jordebog 1662.
Slaugs herreds tingbog 1662.
Koldinghus amts matrikel 1664 og 1688.
Randbøl kirkebog 1679.
Koldinghus amts markbog 1683.
Koldinghus amts konceptskifter 1760-1771.
Engelsholms jordebog 1730 ff.
Engelsholms fæsteprotokol 1730-1757.
Lindknud kirkebog 1695 -.
Grene kirkebog 1775 -.
Brandtaksation Tørrild herred 1769-1800.
Anst m.fl. herreders skøde & panteprotokol 1767 ff.
Landsvæsenskommissionsforretning Almstok 1785-86.
Folketællinger 1787 ff.
Realregister til skøde & panteprotokoller 1838 ff.
- Jens Sigurd Thomsen, V. Becksvej 7, 8260 Viby J, f. 1914.
Oplært ved landbruget, lærer. Flere artikler i »Østjysk Hjemstavn« og i »Vejle Amts Årbog« og flere slægtsbøger. I en årrække redaktør af »Østjysk Hjemstavn«.